

EDGARA DUNSDORFA PĒTĪJUMI LATVIJAS JAUNO LAIKU VĒSTURĒ

Gvido Straube

Dr. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes profesors.
Zinātniskās intereses: Latvijas jauno laiku vēsture, Latvijas zemnieku skolu
vēsture 17.–18. gadsimtā.

Edgars Dunsdorfs kā vēsturnieks ir pazīstams ar daudziem pētījumiem un avotu izdevumiem, jo sevišķi Latvijas jauno laiku vēsturē. Avotu izdevumi par 17. gs. saimniecības vēsturi ir īpaši vērtīgs izejas materiāls dažādām studijām gan šajā, gan arī citās vēstures jomās. Savukārt Dunsdorfa pētījumi jauno laiku vēsturē vienmēr izcēlušies ar zinātnisko dziļumu un pamatīgu avotu un literatūras bāzi. Atsevišķos jautājumos viņš piedāvājis ļoti oriģinālus skaidrojumus un argumentāciju, kas ne vienmēr sakritusi ar akadēmiskajā aprītē esošo. Daļai var piekrist, tomēr ir arī apgalvojumi, kuri būtu rūpīgi un kritiski jāizvērtē, pirms tiek akceptēti kā korekti.

Atslēgas vārdi: vēsture, 17. un 18. gadsimts, historiogrāfija, jaunie laiki.

Vēsturnieks Edgars Dunsdorfs savā pētniecības darbībā ir pievērsies vairākiem Latvijas vēstures jautājumiem, turklāt viņa intereses nekad nav bijušas stingri hronoloģiski un tematiski ierobežotas. Tomēr ir jomas, kurās viņa devums ir īpaši izceļams, un viena no tām ir pētījumi Latvijas tautsaimniecības vēsturē, pamatā aptverot klasiskos agros jaunus laikus – 17. un 18. gadsimtu. Līdz ar to šī raksta centrā arī likts viņa veikums attiecīgajā griezumā.

Dunsdorfa paveiktais Latvijas jauno laiku tautsaimniecības vēstures pētniecībā iedalāms trīs daļās: pirmkārt, viņa sagatavotās avotu publikācijas; otrkārt, pētījumi Latvijas jauno laiku vēsturē, kas paveikti pirms došanās trimdā, respektīvi, līdz Otrajam pasaules karam dzīvojot dzimtenē Latvijā; treškārt, pētījumi Latvijas agro jauno laiku vēsturē, kas veikti trimdā un pamatā materializējušies slavenās apgāda “Daugava” sērijas sējumos.

Avotu publikāciju sagatavošana ir viena no tām vēstures zinātnes jomām, kurai pievēršas samērā mazs vēsturnieku skaits.

Šādu izdevumu sagatavošana prasa ļoti apjomīgu un skrupulozu darbu, kas saistīts ar tekstu atšifrēšanu, salīdzināšanu, pārrakstīšanu, tulkošanu. Nopietnā avotu publikācijā nepieciešama arī respektabla avota analīzes daļa, kas prasa plašu pētniecību, turklāt ne tikai par konkrēto avotu, bet arī par tā tapšanas laiku, nosacījumiem, dokumentu radītājiem utt. Dunsdorfa paveiktais šajā jomā pelnījis neapšaubāmi augstāko vērtējumu. Šeit viennozīmīgi izceļas viņa sagatavotie, komentētie un rūpīgi analizētie 1638. gada zviedru arklu revīzijas dokumenti, kas iznāca četrās grāmatās no 1938. līdz 1941. gadam Latvijas vēstures institūta sērijā “Latvijas vēstures avoti” kā 4. sējuma četras burtnīcas. Trīs no tām ir paši avoti un to analīze, savukārt ceturta ir rādītāju burtnīca, kas būtiski atvieglo nepieciešamo personu meklējumus biežajos un ļoti ietilpīgajos avotu sējumos.¹ Izdevumā blakus tekstiem ir ievietotas arī vairākas kartes, kas ļauj labāk saprast avotus. Tāpat autors ir papūlējis papildināt sējumus ar dažādiem paskaidrojumiem, to skaitā mēru, svaru atšifrējumiem.

Šķiet, ka šis izdevums blakus Teodora Zeida izlolotajam Johana Kristofa Broces “*Monumente*”² ir viens no grandiozākajiem un apjomīgākajiem, kā arī sarežģītākajiem un galu galā nozīmīgākajiem latviešu vēsturnieku sagatavotajiem avotu izdevumiem. Un tas attiecas ne tikai uz avotu apjomu, to kvantitāti, bet arī analīzes dziļumu, pamatīgumu. Dunsdorfa sagatavotā 1638. gada arklu revīzijas dokumentu edīcija netapa tukšā vietā – jau 1935. gadā tika izdotas “Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654”³, kas deva pētniekam zināmu pieredzi šādu avotu sagatavošanā publicēšanai. Jāatzīmē, ka dažus gadus agrāk – 1933. gadā Latvijas Universitātes rakstu sērijā iznāca Dunsdorfa 4 burtnīcu veikumam samērā līdzīgs darbs, proti, “*Die Älteste schwedische Landrevision Livlands. 1601*”⁴, kuru bija sagatavojis cits ievērojams latviešu vēsturnieks – Arveds Švābe. Gan Švābes, gan Dunsdorfa revīziju izdevumi attiecībā uz paša avota tekstu ir samērā līdzīgi, un var pieņemt, ka Dunsdorfs ir ietekmējies no Švābes un nav meklējis kādu citu risinājumu. Tajā pašā laikā avota apstrādē Dunsdorfs ir gājis tālāk un piedāvā lasītājam blakus oriģinālā avota tekstam arī apkopojosu un sistematizētu

informāciju, kas ļauj krietni ātrāk un efektīvāk izmantot attiecīgā revidējamā novada/muižas zemnieku sētu datus, turklāt nav jāveic papildus datu apstrāde, jo tā jau ir paveikta. Arī apjoma ziņā Švābes izdotā “Vecākā zviedru zemes revīzija Vidzemē” ir krietni mazāka, kas gan nekādā ziņā nemazina viņa paveiktā darba vērtību.

Ļoti interesants un līdz šim no vēsturnieku puses samērā reti izmantots ir jau pieminētais Dunsdorfa sagatavotais avotu izdevums – “Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654”. Pēc būtības tas daļēji ir līdzīgs revīziju protokoliem, jo arī sniedz informāciju par attiecīgo saimniecību stāvokli, galvenajiem lauku darbu veicējiem muižās – zemniekiem, viņu pienākumiem un saistībām pret muižu. Bet tam blakus ir arī apjomīga informācija par Uksenšernām piederošo muižu finansiālo stāvokli – ienākumiem un izdevumiem, naudas plūsmu, aizdevumiem un parādiem, pirkumiem. Šī izdevuma vērtību vairo avota oriģināla samērā problemātiskā pieejamība – kā Priekšvārdā norāda avota sagatavotājs, tas atrodas Tido pilī Zviedrijā.⁵ Jau šajā izdevumā var ieraudzīt Dunsdorfa ļoti nopietno avota analīzi un izvērtējumu. Avotā ir ietverti 15 dažādi Uksenšernu muižu dokumentu veidi – muižu grāmatas un to kopsavilkumi, vaku grāmatas, zemnieku parādu saraksti, atskaites par ievāktajiem staciņiem, klaušu darbu saraksti, darījumi ar tirgotājiem, muižu budžets, saimniecību uzlabojumu plāni un tāmes, kā arī visdažādākie ar muižu saimniecībām saistītie dokumenti, protokoli, apraksti, rīkojumi un instrukcijas.

Interesanti ir Dunsdorfa uz muižu grāmatām balstīto pētījumu rezultāti par militārajām kolonijām, kuras Zviedrija bija plānojusi veidot okupētajās teritorijās. Lai arī šī plāna realizācija nav bijusi ļoti veiksmīga, viena šāda kolonija tapa pie Valmieras. 1623. gada 15. jūnijā karalis bija atļāvis tur noņemt 300 karavīrus ar visām ģimenēm – sievietēm un bērniem. Tā kā tie visi bija somi, pie Valmieras izveidojās somu kolonistu apmetne. Paralēli militārām funkcijām, kas bija jāpilda šīm kolonijām, tās vienlaikus bija arī tipiskas kolonistu apmetnes, jo to iemītnieki savas iztikšanas nodrošināšanai nodarbojās ar lauksaimniecību.

Sākotnēji bija paredzēts, ka ikviens – kā virsnieki, tā arī ierindas karavīri – saņems gan zemi, gan zemniekus kā kļaušniekus tās apstrādāšanai, tomēr Vidzemes specifika – zemnieku dzīvošana viensētās, nevis kompakti ciemos – neļāva to realizēt. Ar kļaušniekiem bija nodrošināti tikai virsnieki, bet par karavīru apgādi bija jādomā atsevišķi, piešķirot tam noteiktas finanses. Militārās kolonijas turēšana atbrīvoja Uksenšernu no jātnieku dienesta pienākumu pildīšanas, kas arī prasīja zināmus izdevumus. Pēc ārējo militāro draudu atkrišanas kolonija tika likvidēta – un muižniekiem bija jāsāk pildīt savas saistības pret šo jātnieku dienestu.⁶

Savukārt jātnieku dienesta izpildei Uksenšerna, sākot ar 1625. gadu, tērēja samērā prāvu naudas summu – pirmajā gadā tie bija 379 zviedru dālderī, bet 1629. gadā pat 720. Naudas summa pamatā bija atkarīga no nepieciešamā zirgu skaita, un konkrētajā gadījumā prasība bija nodrošināt 3–4 zirgu gatavību, neskaitot pašu jātnieku. Uksenšernas jātnieku dienestu pildīja Viļums Mellers, un vidēji viena zirga izmaksas gadā svārstījās ap 200 dālderiem.⁷ Kā konstatējis Dunsdorfs, tad trīsdesmitajos gados notikušas pārmaiņas jātnieku dienesta nodrošinājuma kārtībā un tīrie naudas maksājumi nomainīti ar tā pildītājam ierādītu (izlēnotu) zemes gabalu ap 3 arklu lielumā un tā apstrādei nozīmīgiem zemniekiem nepieciešamajā skaitā.⁸

Interesantas ir arī atrastās ziņas par atsevišķām jātnieku dienesta niansēm – prasībām atbilstoša zirga iegāde izmaksāja 60 dālderus, dienesta pildītāja jeb paša jātnieka algošana – 44 dālderus, uz trīs zirgiem bija nepieciešams viens zirgu puisis, kura algošana prasīja gadā 16 dālderus.⁹ Likums noteica, ka šim dienestam muižai bija jānodrošina viens jātnieks no 2 arkliem zemes.¹⁰

Daudz aprunāts ir arī cits ar militārām lietām saistīts nodoklis, ko zviedri uzlika Vidzemei, – staciņš. Kā norāda Dunsdorfs, tas prasīja no katra zemnieka, respektīvi, sētas, 1 klaipu maizes, 2 vistas, 2 mārciņas sviesta un sauju sāls.¹¹

Lai arī Latvijas un Igaunijas vēstures historiogrāfijā 17. gs. jeb zviedru laiki bieži tiek attēloti ļoti pozitīvā gaismā un dažkārt pat dēvēti par “labajiem zviedru laikiem”, Dunsdorfs tomēr dod tiem ļoti precīzu un nebūt ne glaimojošu apzīmējumu, proti, viņš tos

savā tekstā viennozīmīgi sauc par “okupāciju”, ko veica “okupācijas karaspēks”.¹²

Vēl jāatzīmē, ka darbā ar Uksenšernas muižu dokumentiem to izvērtēšanai un analīzei Dunsdorfs talkā bija ņēmis arī 1638. gada arklu revīzijas materiālus,¹³ līdz ar to šie materiāli viņam bija zināmi jau ilgāku laiku pirms to publicēšanas un aktīvi tika izmantoti pētniecībā.

Kā jau norādīts, arklu revīzijas dokumentu edīcija ir apjomīgākais un pamatīgākais Dunsdorfa veikums avotu izdošanā un pētniecībā. Diemžēl nākas konstatēt, ka pašreiz tā izmantošana pamatā aprobežojas ar atsevišķu personu dzimtas vēstures pētniecības interesēm. Nopietnas studijas Latvijas agro jauno laiku vēsturē, kur būtu nepieciešama šo dokumentu izmantošana, pēdējos desmit un pat divdesmit gados faktiski nenotiek, un ir bijusi tikai viena publikācija, kurā tikusi izmantota 1638. gada arklu revīzija kā avots.¹⁴ Tajā pašā laikā tā izmantošanas iespējas ir plašas un līdz galam vēl neapjaustas. Arklu revīzijas sniedz ļoti apjomīgu informāciju par sava laika lauksaimniecības stāvokli un jo sevišķi zemniekiem, viņu saimniecībām, pienākumiem pret muižu, mantu. Pēc tām var arī pētīt zemnieku personu vārdu ģeogrāfiju, lauku ražību, zemnieku kustību gan vienas guberņas ietvaros, gan arī starp kaimiņu provincēm un pat valstīm, zemnieku dažādos īpašos pienākumus muižā utt. Tāpat tās sniedz ieskatu valsts attiecīgajā laikā realizētajā nodokļu politikā.

Šajā rakstā nav analizēti starpkaru laikā tapušie Dunsdorfa pētījumi Latvijas jauno laiku vēsturē, bet tas nebūt nenozīmē, ka tā ir ignorance – pamatā tas skaidrojams ar to, ka Latvijas agro jauno laiku vēstures pētījumi, respektīvi, nozīmīgākie darbi tapuši, Dunsdorfam dzīvojot emigrācijā Austrālijā. Un te uzmanība tiks pievērsta faktiski vienam darbam – apgādā “Daugava” 1973. gadā izdotajai Edgara Dunsdorfa grāmatai “Latvijas vēsture, 1710–1800”.¹⁵ Šajā gandrīz 700 lappušu biezajā sējumā varam atrast ļoti daudz atbilžu uz jautājumiem par 18. gs. vēstures norisēm Latvijas teritorijā.

Starp akadēmiskajiem izdevumiem par Latvijas vēsturi šis sējums atšķiras ar savu struktūru, un, kad tas pirmo reizi kļuva

pieejamas Latvijā, tad tas bija zināms pārsteigums. Lai arī ir respektēta vēstures grāmatām klasiskā hronoloģiskā principa dominante, tomēr ir noteiktas nianses, proti, sējums dalīts divās pamatdaļās: viena ir “Politiskā vēsture”, savukārt otra veltīta sociālai un saimniecības vēsturei. Vēl interesantākas ir otrajā daļā iekļautās nodaļas – *Iedzīvotāji, Muižas, Zemnieki, Kuģniecība un tirdzniecība, Amatniecība un manufaktūras, Naudas saimniecība un naturālā saimniecība, “Apgaismības laikmets” Latvijā*.¹⁶ Attiecībā uz pēdējo pieminēto nodaļu nepieciešams jau tagad akcentēt, ka vārdu kopa *Apgaismības laikmets* likta pēdīnās, kas varētu likt lasītājam aizdomāties, kāpēc autors tā ir darījis.

Attiecībā uz 9. nodaļu par iedzīvotājiem lietderīgi atgādināt arī apakšnodaļu tematiku: *Latviešu apdzīvotie apgabali 18. gs.; Avoti par Latvijas iedzīvotāju skaitu; Kārtas*, kura sīkāk sadalās paragrāfos ar virsrakstiem *Dižciltīgie, Garīdznieki, Namnieki, Dzimtļaudis, Kārtu samērs*. Tālāk seko apakšnodaļa *Tautības*, kas attiecīgi sadalās *Latvieši, Libieši, Žīdi, Vācieši, Krievi, Poļi, Zviedri, Lietuvieši, Krieviņi, Čigāni, Turki*. Te gan uzreiz jāapzinās, ka ne visas Dunsdorfa definētās *tautības* ir vienlīdz kvantitatīvas un nozīmīgas Latvijas vēsturē, un dažām vēsturnieks veltījis tik vien kā dažas rindiņas. Tā, piemēram, sadaļā par romiem (*Čigāni*) autors konstatē vispārzināmo enciklopēdisko patiesību, ka viņi “bija klejotāji” un ka statistika 18. gs. viņus neuzrāda,¹⁷ līdz ar to ir grūti saprast loģiskos apsvērumus pieminēt viņus, jo nekādu ticamu avotu Dunsdorfa rīcībā nav. Faktiski tas pats atkārtojas sadaļā par *turkiem*, jo arī par viņu skaitu, konkrētām dzīvesvietām datus atrast nevaram.¹⁸

Tā kā analizēt visu apjomīgo monogrāfiju nav šī raksta mērķis, tālāk apskatīti tikai daži diskusiju raisoši jautājumi, kas radušies, pievēršoties Dunsdorfa sniegtajām ziņām un jo sevišķi vērtējumiem un argumentācijām par atsevišķām Latvijas 18. gs. vēstures norisēm gan saimniecības vēsturē, gan arī politiskajā un kultūras vēsturē.

Jau kopš savām pirmajām publikācijām Dunsdorfs ir izcēlies tieši ar pētījumiem saimniecības vēsturē, tāpēc paliksim pie šīs tēmas. Tai arī sējumā par 18. gs. ir atvēlēts daudz vietas un mate-

riāls ir neapšaubāmi bagāts un dod dziļu un labu priekšstatu par saimnieciskajiem procesiem, tendencēm, problēmām šajā laikā Latvijas teritorijā. Atšķirībā no padomju historiogrāfijas te atradīsim nopietnu un objektīvu muižu saimniecību apskatu. Zīmīgi, ka autors, lai arī raksta par 18. gs., izdara nelielu atkāpi laikā un sniedz samērā detalizētu analīzi par muižām saistībā ar slaveno muižu redukciju 17. gs., lai vēlāk, pamatojoties uz to, parādītu muižu restitūcijas procesu Vidzemē 18. gs. pirmajā ceturksnī.¹⁹

Līdzīgi kā 1638. gada arklu revīzijas materiālos, arī te Dunsdorfs neaizmirst iedzīlīnāties arkla problemātikā, parādot tā izpratnes evolūciju 18. gs. gaitā, jo sevišķi Vidzemes guberņā.²⁰

Tomēr lielākā aktualitāte ir un paliek latviešu zemnieks kā galvenais lauksaimniecības darbu veicējs un muižnieka turības veidotājs. Un šajā kontekstā viens no tipiskajiem un dominējošajiem vērtējumiem ir šāds: zemnieku stāvoklis 18. gadsimta gaitā ir permanenti pasliktinājies salīdzinājumā ar iepriekšējo gadsimtu, un par to liecinot mantas attiecība pret vīriešu skaitu, respektīvi, iedzīvotāju skaits pieauga, kamēr mantas kāpums atpalika, proti, zemnieks kļuva arvien nabadzīgāks.²¹ Lai nonāktu pie šīm atziņām, monogrāfijas autors ir apkopojis pamatīgu statistisko materiālu, kas izkārtots daudzās tabulās un vairākos grafikos. Tabulā *Vīriešu kopskaits*²² Dunsdorfs uzskatāmi parāda, ka 1750. gadā vīriešu skaits Vidzemē salīdzinājumā ar 1688. gadu bija pieaudzis no 5295 līdz 8972 (+ 3672). Iepriekš arī atrodama norāde, kādi bijuši kritēriji bagātības/nabadzības konstatācijā, un par atskaites punktiem ņemts: 1) iedzīvotāju skaits mājās; 2) lopu skaits tajās pašās mājās.²³ Un tieši te rodas zināma problēma – vai ir korekti lopu skaitu vienā saimniecībā sadalīt starp tajā dzīvojošajiem vīriešiem un tādējādi izdarīt secinājumus par zemnieku turību? Šķiet, ka tomēr ne, jo viena zemnieka saimniecība kā 1688. gadā, tā arī 1750. gadā ir un paliek viena zemnieka saimniecība neatkarīgi no tajā esošo vīriešu skaita un tās saimnieks ir un paliek viens un vienmēr ir bijis vienīgais saimnieks par savā saimniecībā esošajiem lopiem – zirgiem, govīm, kamēr pārējie vīrieši ir vai nu viņa ģimenes locekļi – dēli, brāļi, tēvi, vai arī kalpi, kuru statusā 17. un 18. gs. varam sastapt arī visus tikko

uzskaitītos. Tajās pašās arklu revīzijās attiecībā uz 17. un arī 18. gs. ārkārtīgi reta ir norāde, ka kādā zemnieka saimē dzīvotu vēl kāds indivīds ar savu/saviem lopiem. Līdz ar to šāda bagātības/turības/pauperizācijas procesu konstatācijas metode liek mums šaubīties, vai tās izmantošanas rezultātā iegūtie secinājumi atbilst realitātei.

Jau paša Dunsdorfa minētais iedzīvotāju skaita pieaugums norāda uz vairākiem aspektiem. Pirmkārt, tas liek secināt, ka 18. gs. gaitā ir uzlabojusies demogrāfiskā situācija, un pozitīvā bilance var norādīt, ka ir samazinājusies viduslaikiem un agrajiem jaunajiem laikiem tik tipiskā augstā mirstība gan jaundzimušo vidū, gan, iespējams, arī citās vecuma grupās. Otrkārt, tas liecina, ka ir audzis darbaroku skaits vienā saimniecībā, kas savukārt var sekmēt šo zemnieku sētu labākas pozīcijas gan attiecībā uz savas zemes apstrādāšanas iespējām, gan kļaušu pildīšanā, proti, zemnieks var apstrādāt savu zemi un nepieciešamības gadījumā vienlaicīgi arī nosūtīt kļaušas citu strādnieku, tādējādi neapdraudot savu saimniecību un savlaicīgi veicot visus nepieciešamos darbus gan paša, gan muižas laukos. Par šāda secinājuma pareizību liecina arī igauņu vēsturnieka Juhana Kahka pētījums "Zemnieks un barons Baltijā",²⁴ kurā zināma zemnieku stāvokļa pasliktināšanās tiek saskatīta tikai pašās 18. gs. beigās, turklāt to saistot ar pavisam citiem apstākļiem.

Pārdomas izraisa arī vairāki Dunsdorfa viedokļi politiskajā vēsturē. Šeit skarsim tikai vienu gadījumu. Lielā Ziemeļu kara gaitā antizviedriskās koalīcijas abi vadoņi Pēteris I un Augusts II Stiprais no sabiedrotajiem kļūst faktiski par ienaidniekiem. Savdabīgi, ka šī dueta vērtējumā Dunsdorfs zaudē objektivitāti/neitralitāti un kļūst par dedzīgu Augusta aizstāvi un Pētera kritizētāju,²⁵ kaut patiesības labad būtu jāatzīst, ka gan vienam, gan otram nebija nekādu humāno mērķu attiecībā uz Latvijas un Igaunijas pamatiedzīvotājiem – latviešu un igauņu zemniekiem. Šajā kontekstā der atcerēties arī Dunsdorfa Latvijas 17. gs. vēstures sējumā pausto attieksmi pret vidzemnieku Reinholdu Patkulu,²⁶ kuru mēdz piesaukt kā vienu no abu monarhu satuvinātājiem un Lielā Ziemeļu kara organizētājiem pret Zviedriju.

Diemžēl šādas hipertrofētas negatīvas attieksmes rezultātā ir piemirsies paša Patkula liktenis, proti, neviens cits kā Augusts II viņu kā Pētera I sūtni Augusta galmā izdod Zviedrijai nāves soda izpildīšanai. Loģiska ir Pētera I reakcija uz šādu klaji nedraudzīgu un nelojālu rīcību sabiedroto starpā – Krievijas cars turpmākajā karadarbībā faktiski ignorē Augustu un abpusējās vienošanās, kas ir samērā adekvāta rīcība, ņemot vērā, ka faktiski ir notikusi no-devība.

Interesanta un diskusiju raisoša ir Dunsdorfa koncepcija par apgaismību Latvijā. Kā jau tika norādīts, viņš provokatīvi liek vārdu kopu *Apgaismība Latvijā* pēdiņās,²⁷ kas liek domāt, ka viņš apšaubā šī procesa esību Latvijas teritorijā. Sniedzis ieskatu apgaismības jēdzienā un idejās Rietumeiropā, tālāk Dunsdorfs ar lasītājam tomēr jūtamam vai vismaz nojaušamu rūgtumu konstatē, ka visi dažādās nometnēs esošie vēsturnieki – gan Roberts Vipers, gan Marģers Stepermanis, gan citi līdz šim esot bijuši vienoti un akceptējuši apgaismību kā procesu, kas noritējis arī Latvijā.²⁸ Un tālāk tiek pieliktas lielas pūles, lai pārskaitītu visas Dunsdorfa ieskatā aplamās dažādo vēsturnieku domas par Baltijas apgaismotājiem un tās apgāztu. Līdz ar to apgaismotāja titulu zaudē gan muižnieki Kārlis Frīdrihs Šulcs-Ašerādens ar savu Aizkraukles zemnieku tiesu, gan Ērihs Johans Meks, gan publicisti Filips Mihaels Snells, Johans Georgs Eizens un Heinrihs Johans Janaus. Tikai Gothards Frīdrihs Stenders ar peļņijis būt apgaismotājs, jo cīnījies par “skolu lietām”.²⁹ Tajā pašā laikā Dunsdorfs ir minējis “nepamanītos apgaismotājus” – Viljamu Tūku un Johanu Frīdrihu Zeumi,³⁰ kuri savā publicistikā ir sasnieguši kādus vērtīgus augstumus.

Šāda Dunsdorfa pozīcija, no vienas puses, var likties simpātiska ar savu provokatīvismu un negatīvo attieksmi kā pret vācbaltiešiem, tā arī viņus pozitīvi vērtējošajiem vēsturniekiem. Tomēr argumentācija ir pārāk abstrakta un rodas iespaids, ka autoram vienkārši bijis nepieņemams Padomju Latvijā rakstošo vēsturnieku viedoklis, tāpat vācbaltieši, kā arī tie vēsturnieki, kuriem varēja piekārt vēl kādu birku. Tā tas noticis ar Robertu Viperu, kuru pieminot Dunsdorfs uzskatījis par nepieciešamu norādīt

viņa nacionālo izcelsmi.³¹ Līdz ar to te, šķiet, sāpes par zaudēto dzimteni, kas lielā mērā noticis ar Vāciju un Krieviju saistītu notikumu rezultātā, ir ņēmušas pārsvaru pār veselo zinātnieka saprātu, liekot viņam būt nekritiski kritiskam.

Tomēr var droši apgalvot, ka Dunsdorfa kā vēsturnieka veikums Latvijas jauno laiku vēstures pētniecībā ir paliekoša vērtība, kuru varēs izmantot pētnieki visaugstākā līmenī arī nākotnē.

ATSAUCES

- ¹ Edgars Dunsdorfs (1938–1941). *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*. 1.–4. burtn. Rīga: Latvijas vēstures institūts (Latvijas vēstures avoti, IV sēj.).
- ² Johans Kristofs Broce (1992–2007). *Zīmējumi un apraksti*. 1.–4. sēj. Atb. red. Teodors Zeids u.c. Rīga: Zinātne; Latvijas vēstures institūta apgāds.
- ³ Edgars Dunsdorfs (1935). *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654*. Rīga: LU Studentu padomes grāmatnīca.
- ⁴ Arveds Švābe (1933). *Die Älteste schwedische Landrevision Livlands. 1601*. Rīga (Latvijas Universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija).
- ⁵ Dunsdorfs. *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654*, 3. lpp.
- ⁶ Turpat, 63.–64. lpp.
- ⁷ Turpat, 67. lpp.
- ⁸ Turpat, 68. lpp.
- ⁹ Turpat, 69. lpp.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ Turpat.
- ¹² Turpat, piemēram, 20., 70. lpp.
- ¹³ Turpat, 109. lpp.
- ¹⁴ Gvido Straube (2012). Varas saprātīgums: zemnieku un muižas 17. un 18. gadsimta attiecību tradicionālais skatījums historiogrāfijā ar dažiem strīdīgiem faktiem. No: *Latvijas Universitātes raksti. 764. sēj.: Vēsture. Sabiedrība, pārvalde un saimniecība Baltijas jūras reģionā no aizvēstures līdz jaunajiem laikiem*. Rīga: Latvijas Universitāte, 134.–144. lpp.
- ¹⁵ Edgars Dunsdorfs (1973). *Latvijas vēsture, 1710–1800*. [Stokholma]: Daugava.
- ¹⁶ Turpat, 6. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 304. lpp.
- ¹⁸ Turpat.
- ¹⁹ Turpat, 316.–320. lpp.
- ²⁰ Turpat, 326. u.c. lpp.

- ²¹ Turpat, 417., 434.–435. lpp.
²² Turpat, 417. lpp.
²³ Turpat, 413. lpp.
²⁴ Juhan Kahk (1999). *Bauer und Baron im Baltikum*. Tallinn, S. 40.
²⁵ Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1710–1800*, 18. lpp.
²⁶ Edgars Dunsdorfs (1962). *Latvijas vēsture, 1600–1710*. [Stokholma]: Daugava, 144.–146. lpp.
²⁷ Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1710–1800*, 573., 575. lpp.
²⁸ Turpat, 575. lpp.
²⁹ Turpat, 581. lpp.
³⁰ Turpat, 586. u.c. lpp.
³¹ Turpat, 575. lpp.

EDGARS DUNSDORFS' STUDIES OF THE MODERN HISTORY OF LATVIA

Gvido Straube

Dr. hist., professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.

Research interests: modern history of Latvia, 17th–18th century Latvian peasant school history.

Edgars Dunsdorfs as a historian is known for many research works and source publications, especially on modern history of Latvia. Source publications on the 17th century farm history are especially valuable material for different studies both in the same as well as in other provinces of history. Dunsdorfs' studies in modern history have always been notable for their depth and firm scientific source and literature basis. In some matters, he offered very original explanations and arguments which not always concurred with those in academic circulation. Some of these views can be accepted, but there are also statements that should be carefully and critically evaluated before having been acknowledged as correct.

Key words: history, 17th and 18th century, historiography, modern history.

Summary

Edgars Dunsdorfs is well-known in the community of historians for his achievements in the studies of modern history. His scientific interests have always been rather wide but in some spheres Dunsdorfs' contribution is especially remarkable. Among these are, firstly, publications

of source materials prepared by him, and, secondly, studies in modern history of Latvia, especially in the history of national economy. Among the most important source publications prepared, commented and analysed by Dunsdorfs are *Household management book of Oxenstierna's Vidzeme estates (1624–1654)* (published in 1935), and Swedish plough audit (*Haken revision*) materials of the year 1638. These publications are indispensable sources of the 17th century history of Latvia, and although the focus of attention is the history of the economy, the acquired information exceeds this area and gives us an understanding of many other nuances of the period in question. Thus, for instance, these materials reveal financial situation of the farms, describe the chief labourers in the estate, i.e. farm-hands, their duties and obligations towards the owner of the estate, i.e. peasant. You can then explore the geography of the names of peasants, rural productivity, peasant locomotion both within the same province and between neighbouring provinces and even countries, etc. They also provide an insight into the country's tax policy implemented at a given time.

One of the most significant Dunsdorfs' research works is *The history of Latvia. 1710–1800* published in 1973 in Stockholm by the *Daugava* publishers. The thick volume (nearly 700 pages) offers a lot of answers to the questions about the 18th century historical developments in the territory of Latvia.

This volume differs from the academic publications on the history of Latvia in having a diverse structure, and when it first became available in Latvia, it was known to cause not a small surprise. Although the dominance of the classic chronological principle characteristic of the history books has been respected, there are certain nuances, namely the volume has been divided into two basic parts: "Political history", and "Social and household history". Even more interesting are the chapters of the second part: "Residents", "Manor", "Peasants", "Navigation and Trade", "Crafts and Manufactories", "Cash Management", and "Subsistence Economy", "'The Age of Enlightenment' in Latvia". It must be stressed that the words 'the Age of Enlightenment' are put in inverted commas, so that the readers might wonder what were the considerations of the author. Dunsdorfs is of the opinion that the Enlightenment processes in the Baltic and Latvia were not carried out as they had been envisaged by the great French and German enlighteners.

However, the chief actuality is and continues to be agricultural Latvian peasant as a key worker and creator of the landlord's wealth. And in this context, one of the typical and prevailing estimations as regards peasants in the 18th century is the following: the social situation of peasants in the 18th century had permanently deteriorated compared to the previous century, and it is proved by the proportion of the property to the number of men, i.e. there was an increase in population, while increase in the amount of property lagged behind, which meant that peasants became poorer and poorer. And here a certain problem arises, whether it is correct to divide the number of the livestock of a farm among the men living on this farm and thus to draw conclusions about the farmers' wealth? It seems that it is not correct because a single peasant's farm in 1688 and also in 1750 remains a single peasant's farm, regardless of the number of men living in it and the peasant is and has always been the sole proprietor and the sole owner of farm animals (horses, cows, etc.) while the other men are either members of his family (sons, brothers, fathers), or servants among whom in the 17th and 18th centuries we can also find all above mentioned. In the same plough audits of the 17th–18th centuries extremely rarely there is a mention of another individual living in a peasant's family with his cattle. Consequently, such method of detecting riches / wealth / process of pauperization makes us doubt whether the results obtained by it are quite correct

Disputable is also Dunsdorfs' attitude towards certain developments during the Great Northern War and especially against Reinhold Patkul's role in them. In evaluating the activities of August II the Strong and Peter the Great Dunsdorfs loses his impartiality and becomes an eager supporter of August and critic of Peter. The historical truth is that neither of them had any humane purposes towards the native population of Latvia and Estonia – Latvian and Estonian peasants.

Despite some critical remarks, Dunsdorfs remains one of the most respectable researchers into the history of Latvia and his contribution to the studies of modern history is a permanent value to be used also by future researchers of the highest qualification.